
УДК 33 (075.8)

В. К. ВАСЕНКО,

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії
навчально-наукового інституту права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ,*

О. О. ХАРЧЕНКО,

*студент 5 курсу
Харківського національного університету внутрішніх справ*

МОДЕЛІ ІНТЕГРАЦІЇ НЕКОНТРОЛЬОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ У ЛЕГАЛЬНУ СИСТЕМУ

Проведено аналіз існуючих моделей інтеграції неконтрольованої економіки в легальну систему. Виокремлено їх слабкі місця. Внесено пропозиції з удосконалення моделей інтеграції неконтрольованої економіки у легальну систему.

Сучасні економічні реалії господарської діяльності на рівні держави, регіону чи їх первинної ланки – підприємства, фірми переконливо свідчать про те, що перспективи, темпи та загальний вектор сталого соціально-економічного розвитку значною мірою зале-

жить від стану сформованості економічної безпеки в державі та суттєве послаблення впливу на господарське життя України неконтрольованої економіки.

Невиваженість і непослідовність вітчизняних реформ негативно позначилися на рівні

розвитку, якості організації та конкурентоспроможності економіки України, зумовили значні втрати науково-технічного і виробничого потенціалу, неправомірне зростання неконтрольованої економіки, корупції та ускладнення зі збутом продукції національних суб'єктів господарської діяльності. Це спричинило реальні загрози суверенному розвитку України і вимагає досконалого і всестороннього дослідження питань інтеграції неконтрольованої економіки в легальну систему.

На сьогодні існує об'єктивна необхідність перегляду теоретичних підходів та понятійного апарату до забезпечення економічної безпеки держави через великий масштаб неконтрольованої економіки країни в контексті трансформаційних реалій України, а тому дії державних органів влади повинні бути виваженими, ефективними і цілеспрямованими, оскільки сьогодні кожний суб'єкт економічної діяльності може зазнати збитків з приводу руйнації його факторів виробництва, майна, обмеження діяльності та перерозподілу майна і доходів внаслідок недобросовісної конкуренції, через неконтрольовану економіку, шахрайства, грабежі, вимагання, розбій, крадіжки, підлив іміджу тощо.

Під безпекою від неконтрольованої економіки розуміють стан захищеності особи, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх небезпек та загроз, що ґрунтуються на діяльності людей, суспільства, держави, світової спільноти з виявлення (вивчення), ослаблення, усунення (ліквідації) небезпек і загроз, здатних знищити їх, позбавити фундаментальних матеріальних і духовних цінностей, завдати неприпустимого збитку, закрити шлях до подальшого соціально-економічного розвитку.

Економічна безпека – це реальне володіння ситуацією, що означає стан і здатність економічної системи протистояти небезпеці руйнування її організації і статусу, а також перешкодам у досягненні стратегій розвитку.

Проведений нами аналіз літературних джерел щодо інтеграції неконтрольованої економіки у легальну систему свідчить, що ця тема в наукових дослідженнях є надзвичайно актуальною. Її розглядали, зокрема, О. Е. Ареф'єва [3], О. М. Бандурка, В. Є. Духов [4], В. М. Геєць, С. І. Кирєєв [5], З. С. Варналій, Е. М. Лібанова, П. В. Мельник [6], В. І. Кириленко [7], І. І. Мазур [8] тощо.

Проте сьогодні недостатньо висвітленими залишаються моделі інтеграції неконтрольованої економіки в легальну систему, чим підтверджується зв'язок авторського доробку із важ-

ливими науковими та практичними завданнями, котрим присвячується дана стаття.

Метою статті є аналіз існуючих моделей інтеграції неконтрольованої економіки в легальну систему, виокремлення їх слабких місць і викладення основних напрямів з їх удосконалення. Для досягнення поставленої мети вирішуються такі завдання:

- провести аналіз існуючих моделей інтеграції неконтрольованої економіки в легальну систему;
- виокремити слабкі місця існуючих моделей інтеграції неконтрольованої економіки в легальну систему;
- внести пропозиції з удосконалення моделей інтеграції неконтрольованої економіки у легальну систему.

У теорії і на практиці сьогодні існують дві моделі, що визначають підходи до політики щодо неконтрольованої сфери економіки. Обидві моделі визначають цю сферу як злочинну. Протилежними полюсами цих підходів є *радикально-ліберальний* і *репресивний*.

Радикально-ліберальний підхід виявляється в намаганні легалізувати усі сегменти неконтрольованої економіки. Прибічники такого підходу висувують наступні аргументи [8]:

- тіньова економіка дає робочі місця і доходи для тих, кого не здатна зайняти легальна економіка. Цей аргумент на сьогодні для України є дуже актуальним, оскільки від всіляких форм безробіття, за оцінками експертів, потерпає близько третини працездатного населення;
- тіньова економіка поставляє на ринок необхідні товари та послуги і реально задовольняє ринковий попит;
- тіньова економіка утримує реальні капітали в межах національних кордонів. Переслідування її призведе до відтоку капіталів за кордон.

У Росії були спроби реалізувати такий метод з кінця 1991 і початку 1992 років. В Україні, незалежно від офіційних нормативних актів на боротьбу з економічною злочинністю, цей сектор економіки розвивався практично без перешкод. Наслідки цього відомі – формування міцних фінансово-промислових кланів, які проникають у вищі ешелони влади, придушення нормальної підприємницької діяльності, в тому числі і малого бізнесу.

Заклики до легалізації тіньової економіки не мають суспільної підтримки, у тому числі і з боку тієї частини його представників, яка не вступає в кримінальні спори з легальною владою і зрівнюється з представниками кримінального сектора.

Репресивний підхід є своєрідною реакцією на соціально-економічні та політичні негативні наслідки радикально-ліберального підходу. Прибічниками такого підходу є, як правило, представники правоохоронних органів, ліво-радикальні суспільно-політичні течії [4]. Такий підхід передбачає посилення контрольних заходів щодо доходів і витрат усіх суб'єктів господарювання, послідовне застосування адміністративної, цивільної і кримінальної відповідальності за порушення норм права.

Проте, як свідчать проведені нами дослідження, спроби реалізувати такий підхід супроводжуються значним збільшенням персоналу адміністративних і правоохоронних органів (що чітко прослідковується сьогодні в Україні), але не дає бажаного ефекту. Тіньовий сегмент економіки продовжує розширюватись.

Тому не випадково Президент України В. Ф. Янукович сьогодні проводить жорстоку політику стосовно скорочення апарату різного роду чиновників не менш ніж на 25 %. До речі, чинний міністр Міністерства внутрішніх справ України А. В. Могильов також має намір скоротити чисельність правоохоронців майже на 100 тис.

Оскільки неконтрольована сфера економіки впливає на всі аспекти суспільного життя – від економічного до духовного – остільки, на наш погляд, для вирішення проблеми її легалізації слід застосовувати комплексні економічні, правові, політичні та інші заходи. Реалізація комплексного економіко-правового підходу легалізації неконтрольованої сфери економіки потребує врахування наступних принципових положень:

– *по-перше*, визначення окремих сегментів неконтрольованої сфери економіки згідно з їх функціональною економічною роллю і ступенем суспільної небезпеки;

– *по-друге*, формування для бізнесу сприятливого економічного і правового середовища. Це передусім податкова політика і закріплені правом усі інші параметри економічного середовища в межах порогових значень з точки зору економічної безпеки;

– *по-третє*, чітко визначені і законодавчо закріплені дієві заходи захисту інтересів населення перед порушенням права і шахрайством з боку приватних і державних роботодавців, інших суб'єктів ринкових відносин (своєчасна заробітна плата, пенсії, державна допомога на дітей та інвалідів, захист прав споживача, введення загальнообов'язкового медичного страхування тощо);

– *по-четверте*, для легалізації доходів некримінальних секторів неконтрольованої сфери і залучення їх в інвестиційні процеси слід застосувати політику «доходних індульгенцій» – юридичних документів, які підтверджують легалізацію при сплаті спеціальних податків, що спрямовані на інвестиції;

– *по-п'яте*, декларація, люстрація доходів і витрат державних службовців і правоохоронців усіх рангів, посилення кримінальної відповідальності за відмивання «брудних» грошей і зайняття кримінальною економічною діяльністю;

– *по-шосте*, створення спеціальної програми повернення і легалізації капіталів, що вивезені незаконним шляхом за кордон України;

– *по-сьоме*, створення правової основи для забезпечення дієвого державного й суспільного контролю за діяльністю суб'єктів господарювання та фінансової сфери.

Формування програми легалізації неконтрольованої сфери економіки повинно враховувати і морально-психологічні фактори. Неформальний і тіньовий бізнес, що уникають державного оподаткування, сплачують данину криміналітету за «кришування» бізнесу. Цей процес також супроводжується свавіллям з боку кримінальних «керівників» підпілля.

З накопиченням капіталів і появою можливості передавання їх у спадщину підприємці дедалі більш схильні до виходу з підпілля. Якщо не надати їм можливості інтегруватися в легальну економіку, вони спробують легалізувати їх шляхом «відмивання» і знову опиняться в тенетах кримінального сектора.

Щодо кримінальної економіки, то позиція держави стосовно неї повинна бути однозначною – послідовне виконання вимог законів, які її забороняють, і не менш послідовне посилення економічної та юридичної відповідальності.

Найбільш складним для легалізації є тіньовий сегмент економіки через зв'язки з кримінальною економікою. Головною проблемою кримінальної економіки є не приховування власної протизаконної діяльності, а *легалізація доходів*. З точки зору системного підходу управління такими структурами, вони не мають жодного легального входу для ресурсів і жодного легального виходу продукту, доходів. Тому кримінальні суб'єкти господарювання часто використовують легальний «дах» для приховування власної протизаконної діяльності. Таким чином, в офіційно зареєстрованих фірмах і підприємствах відбувається виробництво зброї, вибухівки, наркотичних матеріалів і наркотиків.

Особливу увагу кримінальної економіки привертають фінансові установи: банки, фонди, холдингові і страхові компанії. Через фіктивні фірми і підприємства, установи грошово-кредитної системи здійснюється відмивання «брудних» грошей і доходів. З іншого боку, ухилення від сплати податків набуває масштабів, які виходять за межі адміністративної відповідальності.

При цьому тіньовий сегмент економіки дуже тісно пов'язаний із корумпованим чиновництвом. Для ухилення від сплати податків нерідко використовується пільговий механізм оподаткування. Сьогодні в Україні нараховується більше ста різних пільг у сфері оподаткування, і треба бути дуже недотепним «тіньовиком», щоб їх не використовувати. Тому прийняття нового Податкового кодексу є надзвичайно своєчасним, щоб навести лад у державі і хоча б частково перекрити тіньові канали грошового обігу та доходів.

Оскільки Україна є членом Ради Європи, то вона повинна послідовно впроваджувати міжнародні вимоги щодо боротьби з кримінальною економікою і відмиванням «брудних» грошей. Це передусім положення Віденської конвенції ООН «Про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин» (1988 р.); Конвенції Ради Європи № 141 «Про відмивання, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності», яка прийнята на Страсбурзькій конференції у 1990 році у законодавчому акті ООН «Про відмивання грошей, що отримані від наркотиків», а також інших документів, які регулюють міжнародний аспект цих доходів [6].

Послідовна, комплексна і зважена програма легалізації неконтрольованої сфери економіки в сукупності з обґрунтованою податковою політикою, захистом інтересів підприємництва дозволить вирішити цілу низку проблем, що пов'язані з інтенсифікацією інвестиційної дія-

льності, економічним зростанням, розширенням зайнятості населення, підвищенням рівня і якості його життя, зміцненням позицій країни на світовому рівні [7, с. 15].

Висновки. Неконтрольована економіка, за винятком кримінальної, – це здебільшого система відносин між економічними суб'єктами, яка самоорганізується, охоплює всі стадії суспільного виробництва з метою одержання економічної вигоди, результати або способи досягнення якої за різних причин або підміняються, або зменшуються, або повністю приховуються як від безпосередніх учасників, так і від закону.

Тіньова економіка існує в усіх країнах світу. Вона постійно мімікрує та заповнює слабо контрольовані або зовсім не контрольовані ніші у світовому просторі. У трансформаційних умовах потрібно проводити зміни в системі економічних відносин так, щоб ці відносини були не лише прозорими, можливо, з меншою кількістю посередників, але й збалансованими і вигідними як для підприємців, так і для держави.

Звичайно, на наш погляд, найбільш ефективною моделлю інтеграції неконтрольованої економіки в легальну систему є змішана або комбінована модель, яка поєднує в собі радикально-ліберальний і репресивний підходи, що забезпечує гнучкість управління економічної і соціальної системи, її відкритість, прозорість, а звідси впливає й ефективність даної моделі інтеграції неконтрольованої економіки в легальну.

Цьому деякою мірою буде сприяти і прийнятий Верховною Радою України 1 липня 2010 р. Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики, інші нормативно-правові акти Президента України, Кабінету Міністрів України стосовно переходу економіки України з ручного управління на ринкове й створення умов у державі для прискореного розвитку легальної економіки.

Список використаної літератури

1. Про основи національної безпеки України : закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : закон України від 1 лип. 2010 р. № 2411-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40. – Ст. 527.
3. Ареф'єва О. В. Економічні основи фінансової складової економічної безпеки / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2. – С. 98–103.
4. Бандурка О. М. Основи економічної безпеки : підручник / О. М. Бандурка, В. Є. Духов, К. Я. Петрова, І. М. Червяков. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, – 2003. – 236 с.
5. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / [В. М. Гєєць та ін.]. – К. : Фенікс, 2003. – 360с.
6. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 617 с.
7. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки / В. І. Кириленко. – К. : КНЕУ, 2005. – 232 с.

8. Мазур І. І. Детінізація економіки України: теорія та практика : монографія / І. І. Мазур. – К. : Київ. ун-т, 2006. – 329 с.

Надійшла до редколегії 07.02.2011

**ВАСЕНКО В. К., ХАРЧЕНКО О. О. МОДЕЛИ ИНТЕГРАЦИИ
НЕКОНТРОЛИРОВАННОЙ ЭКОНОМИКИ В ЛЕГАЛЬНУЮ СИСТЕМУ**

Проведен анализ существующих моделей интеграции неконтролируемой экономики в легальную систему. Выделены их слабые места. Внесены предложения по усовершенствованию моделей интеграции неконтролируемой экономики в легальную систему.

**VASENKO V. KHARCHENKO O. MODELS OF OUT-OF-CONTROL ECONOMY
INTEGRATION IN THE LEGAL SYSTEM**

Existing models of integration of out-of-control economy in the legal system are analyzed. Their weak points are distinguished. Propositions for improvement the models of integration of out-of-control economy in the legal system are made.
